

ВСТУПНЕ СЛОВО

Трофимович Володимир,

*завідувач кафедри історії імені М.П. Ковальського Національного університету «Острозька академія»,
доктор історичних наук, професор*

Близняк Микола,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії імені М.П. Ковальського Національного університету «Острозька академія»

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ІМЕНІ МИКОЛИ КОВАЛЬСЬКОГО: СТАНОВЛЕННЯ І ПОСТУП

Кафедра історії Національного університету «Острозька академія» відноситься до найперших кафедр нашого навчального закладу, а її заснування у структурі тоді ще гуманітарного факультету (а тепер вже у складі факультету міжнародних відносин) відбулося у грудні 1996 р.

Відродження в 1994 р. у волинському провінційному містечку вищого закладу освіти цілком справедливо може розглядатись як своєрідний історичний феномен. Однак він – наслідок не випадкового збігу обставин чи провіденційної волі, а симбіозу об'єктивних і суб'єктивних передумов і причин, торжества історичної справедливості й об'єктивної необхідності [11, с. 153]. Україні потрібен був символ спадку традицій, безупинності прогресу, істини, добра. На наш погляд, ініціатор відродження академії – це дух народу, персоніфікований в українцях Ігорі Пасічнику, Миколі Ковальському, Миколі Гришуку, Петрі Андрухову та багатьох-багатьох інших. І саме їм, першим, завдячують народженням і розквітом сьогоднішньої академії. Хоча на їх шляху стояли гігантські труднощі. Адже відродити вищий навчальний заклад у невеличкому містечку в державі, яка ледве спиналась на ноги і слабенько знала власну історію, було досить складно. Крім того, Острог був занедбаним містом. За радянських часів у ньому були відкриті такі заклади, як обласні психоневрологічна лікарня, тубдиспансер, школи для дітей з вадами слуху та розумово відсталих. Тому відкриття тут вищого навчального закладу було справді фантастичною ідеєю, в яку мало хто вірив. Як згадував Петро Кулаковський: «Починалося все з нічого і з фантазій. Труднощі були цілодобово, але було дуже багато щирості і це підкуплювало» [8].

Навчальний заклад, який вдруге постав на древній острозькій землі, продовжував кращі європейські освітні та наукові традиції XVI – XVII ст. Відтак, створення кафедри історичного профілю було нагальною вимогою, що стояла перед ініціаторами його заснування спочатку під назвою «Острозький вищий колегіум».

Відродження академії розпочалося з ініціативи корінних острожан – Миколи Павловича Ковальського (1929-2006) та Петра Зотовича Андрухова (1924-1996). Обоє були істориками за фахом і зробили значний внесок у розробку наукових проблем минулого Острога, Волині та України в цілому.

Восени 1994 р. з Дніпра (тоді – Дніпропетровська) до рідного Острога переїхав видатний український історик, джерелознавець та історіограф, засновник відомої в Україні «школи джерелознавців» Микола Павлович Ковальський. «Повернення до Острога, – зауважив Віктор Атаманенко, – було важливим кроком в житті М.П. Ковальського і стало можливим тільки в зв'язку з відновленням діяльності Острозької Академії (на 1994 р. – Острозький вищий колегіум Національного університету «Києво-Могилянська академія»)» [5, с.112].

Науково-педагогічна діяльність Миколи Павловича в Острозі істотно піднесла престиж відродженого навчального закладу в Україні. До Острога професор запросив своїх учнів – кандидатів історичних наук Петра Михайловича Кулаковського та Віктора Борисовича Атаманенка. Влітку 1995 р. сюди прибула Алла Євгенівна Атаманенко [4, с. 107]. Таким чином було сформовано первісне ядро майбутньої кафедри історії.

Розпочинати діяльність необхідно було з елементарної підготовки до навчального процесу. На 13 вересня 1994 р. вже були складені проекти робочих навчальних програм з історії України, укра-

їнської культури та інші, що були скеровані до Національного університету Києво-Могилянська академія (далі – НаУКМА) для подальшого затвердження [1, арк. 4]. Для створення та розширення бази Наукової бібліотеки новоствореного колегіуму значних зусиль доклав М.П. Ковальський. Він подарував понад 50 томів «Полного собрания законов Российской империи», польськомовну енциклопедичну загальну історію, томи першого видання «Большой Советской Энциклопедии» 1920-1930-х рр. та інші книги, що мали унікальне та винятково важливе значення у системі підготовки майбутніх фахівців у галузі історії [1, арк. 13; 11, с. 159]. Як зауважив П. Кулаковський, продавши ці раритетні, особливо цінні видання «Микола Павлович міг купити квартиру в будь-якому місті України» [9].

У грудні 1994 р. розпочала свою роботу кафедра історії, культурології та економіки. Відповідно, першими спеціальностями, за якими місцеві студенти здобували свій майбутній фах, стали «історія», «культурологія» та «економіка». Її завідувачем призначили доктора історичних наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки України М.П. Ковальського, а посаду методиста обійняла Олександра Борисівна Бокайло, корінна острожанка, випускниця історичного факультету Дніпропетровського державного університету, яка і сьогодні працює на кафедрі.

Титанічна праця професорсько-викладацького складу на чолі з ректором, доктором психологічних наук, професором Ігорем Демидовичем Пасічником по розбудові закладу дала плідні результати. Невпинний розвиток Острозького Вищого Колегіуму призвів до створення нових академічних структур. В 1995 р. була створена кафедра історії та культурології, яку з наступного року очолив В.Б. Атаманенко. З допомогою архівних документів вдалося відновити її професорсько-викладацький склад станом на серпень 1995 р.: доктор історичних наук, професор М.П. Ковальський, доктор психологічних наук, професор І.Д. Пасічник, кандидат історичних наук, доцент В.Б. Атаманенко, кандидат історичних наук, старший викладач П.М. Кулаковський, кандидат історичних наук, доцент А.В. Ткачук, кандидат філософських наук, доцент В.В. Глускін, викладачі В.П. Яремчук, А.Є. Атаманенко, Л.В. Квасюк, О.Л. Позіховський, О.Ф. Калабський, В.А. Лопаський [1, арк. 89]. Згодом, у результаті низки реорганізацій, названі викладачі стали працювати у різних структурних підрозділах сьогоденного університету.

Згідно з рішенням Вченої ради від 9 грудня 1996 р., на гуманітарному факультеті постала кафедра історії, як базова за напрямком «Історія». Її завідувачем призначили В.Б. Атаманенка. Слід констатувати той факт, що ядро колективу було сформоване з представників «школи Ковальського», відтак кафедра стала однією з найпотужніших в плані професорсько-викладацького складу і, фактично, залишається такою до нині. У 1999 р. зі Львова до Острога на постійне місце роботи переїхав доктор історичних наук, професор Володимир Васильович Трофимович з дружиною Надією Іванівною, який з весни наступного року очолив кафедру.

В грудні 1994 р. було створено Острозьке відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського [1, арк. 72; 10, с. 18; 12, с. 151], хоча в силу певних обставин широкомасштабну працю в цьому напрямку історикам розгорнути не вдалось [5, с. 113]. В рамках діяльності острозького осередку було створено видавничу серію *Studia Historica res gestas Ostrogoiae illustrantia*, відповідальним редактором якої став Микола Ковальський, а членами редакційної колегії – Віктор Атаманенко, Петро Кулаковський та Віктор Павлюк. Таким чином було підготовлено і видано лише кілька важливих праць [6; 7].

Упродовж означеного періоду кафедра плідно співпрацювала з провідними академічними установами відповідного профілю, університетськими центрами, науково-дослідними інституціями та музеями Києва, Львова, Дніпропетровська, Житомира, Луцька, Тернополя, Рівного, Острога та інших міст. Зокрема, як впливає з «Угоди про наукову співпрацю у галузі історії між Українським інститутом національної пам'яті та Національним університетом «Острозька академія», підписаною керівниками установ 30 вересня 2011 р., кафедра історії зобов'язується:

1. Організовувати й проводити спільні наукові семінари, конференції, круглі столи з проблем дослідження національної та історичної пам'яті.
2. Брати участь у проведенні наукових досліджень з проблем національної та історичної пам'яті, інших актуальних проблем історичної науки.
3. Забезпечувати видання спільних збірників, журналів, підручників та методичних розробок, які сприяють науковій діяльності сторін.

4. Забезпечувати проведення спільних патріотко-виховних та інформаційно-просвітницьких заходів.

5. Співробітничати у галузі підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації [9].

У рамках університету керівництво навчального закладу та кафедри організували зустрічі з вітчизняними та зарубіжними вченими, які свої сили і талант поклали на вівтар служіння музі «Клію» – Л. Винаром, Д. Веденєвим, В. Горобцем, С. Плохієм, Ф. Сисином, В. Смолієм, В. Степанковим, П. Толочком, В. Ульяновським та багатьма іншими істориками. Безумовно, під їх впливом теж творилась особлива наукова аура академії.

Кафедра зуміла залучити до співпраці з острозькою вищою школою низку відомих сучасних істориків з Києва, Дніпра, Львова, Луцька, Рівного та інших міст, які читали студентам актуальні та цікаві спецкурси, рецензували їхні дипломні і магістерські роботи, очолювали державні експертні комісії, надавали консультації в підготовці кандидатських і докторських дисертацій, монографій, посібників тощо. Це професори, доктори історичних наук В.К. Баран, Д.В. Веденєв, С.В. Гаврилюк, Л.О. Зашкільняк, М.В. Кирсенко, І.Ф. Ковальова, К.К. Кондратюк, М.М. Криль, О.Є. Лисенко, М.Р. Литвин, С.А. Макарчук, Я.Й. Малик, Ю.А. Мицик, І.Г. Патер, М.А. Пелешин, Ю.А. Святець, Г. Сегеда, О.М. Сухий, Ю.І. Шаповал, доценти, кандидати історичних наук Г.В. Бондаренко, А.А. Жив'юк, Ю.А. Киричук, А. Козицький, Б.Л. Крачковський та інші. Усі вони зробили вагомий внесок у процес професійного і наукового становлення студентів і викладачів академії, сприяли підвищенню авторитету кафедри.

Важливою подією у житті колективу кафедри, своєрідним лакмусовим папірцем оцінки його наукових звершень стали захисти докторських дисертацій В.П. Яремчуком (2009) та А.Є. Атаманенко (2010), котрі присвятили свої дослідження проблемам історіографії в Україні та поза її межами. Готується до захисту докторської дисертації В.Б. Атаманенко.

Протягом десяти років поспіль на кафедрі успішно функціонує науково-теоретичний семінар, у рамках якого її члени щомісячно презентують власні нові наукові здобутки. Певним «випробуванням» він став і для аспірантів та здобувачів, які щорічно виступають з темами наукових доповідей у руслі дисертаційних досліджень.

З 2000 р. запрацював навчально-методичний кабінет кафедри історії (а з 2010 р. – ще й краєзнавства та міжнародних відносин). Його очолила випускниця Львівського державного університету ім. І. Франка Н.І. Трофимович. Поступово кабінет ставав своєрідним методичним центром підготовки передовсім істориків (а також представників інших спеціальностей). Тут, головним чином, сконцентрована вдало підібрана спеціалізована література для підготовки до семінарських занять, заліків, модулів, іспитів, проходження практики в школі. Вже низку років він комплектується важливими періодичними виданнями, науковими монографіями. Частину важливого наукового доробку, насамперед свої праці, йому подарували знані вітчизняні дослідники – В.К. Баран, Д.В. Веденєв, Л.О. Зашкільняк, Я.Д. Ісаєвич, К.К. Кондратюк, С.В. Кульчицький, О.Є. Лисенко, С.А. Макарчук, Я.Й. Малик, Ю.А. Мицик, О.М. Сухий, Ю.І. Шаповал та інші. Періодично у ньому влаштовуються виставки публікацій, присвячені важливим подіям вітчизняної і світової історії. Усе це, а також доброзичливі консультації та допомога у пошуках джерел та літератури завжди притягували сюди студентів, спраглих до знань.

У 2001 р. розпочав свою роботу магістеріум, що стало свідченням високого рівня підготовки істориків та подальшої плідної праці над перспективами кафедри її колективу. 31 липня того ж року на магістерську програму з напрямку «Історія» тоді гуманітарного факультету, згідно з рішенням приймальної комісії, було зараховано 10 студентів [3, арк. 79]. А вже у грудні при кафедрі з'явилась аспірантура денної та заочної форм навчання. За всі роки функціонування аспірантури через неї «пройшли» кращі вихованці академії, які продемонстрували не лише ґрунтовні знання, а й справжні здібності до наукової роботи. Першою з її випускників кандидатську дисертацію на тему «Луцько-Житомирська дієцезія наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття» захистила у 2004 р. у Львові Інна Віталіївна Шостак. Характерно, що починаючи з 1994 р., ректорат Острозького Вищого Колегіуму неодноразово звертався до керівництва ще Києво-Могилянської академії стосовно відкриття аспірантури [1, арк. 71-72].

Великою втратою для наукового світу стала смерть 5 жовтня 2006 р. професора М.П. Ковальського. Відтоді кафедра історії стала носити його ім'я. Для увіковічення пам'яті одного з ініціаторів та організаторів створення університету в Острозі та першого керівника кафедри щорічно

проводяться конкурси наукових робіт на здобуття премії його імені серед істориків. З ініціативи членів кафедри щороку почергово влаштовуються наукові читання пам'яті Вченого в нашому та в Дніпропетровському національних університетах, за результатами яких вже вийшли у світ наукові збірники праць. У 2017 р. аспірант кафедри історії О. Мельник успішно захистив кандидатську дисертацію про М.П. Ковальського на тему «Наукова, освітянська та громадська діяльність Миколи Ковальського (1929-2006 рр.)».

Улітку 2010 р. відбулась довгоочікувана для кафедри подія – відкриття спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 07.00.01 – історія України. До її складу увійшли члени різних кафедр НаУОА – історії, країнознавства, міжнародних відносин, політології, релігієзнавства, а також доктори наук з університетів Житомира та Тернополя. Характерно, що першими в ній успішно захистили свої дисертації на тему «Діяльність Служби безпеки ОУН (б) на території Волині та Полісся. 1946-1951 рр.» і «Збройна боротьба комуністичного режиму проти українського визвольного руху на Львівщині (1945-кінець 1950-х рр.)» аспіранти кафедри історії відповідно Я. Антонюк і Т. Ремарчук. Здобувачі кафедри історії нашого університету та інших вузів продовжують представляти на розгляд спеціалізованої ради дисертації та захищати їх в Острозі.

Щорічно кафедра історії ініціює проведення міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференцій, круглих столів, на яких порушуються актуальні проблеми вітчизняної та зарубіжної історії.

У 2016 р. кафедра продовжила зареєстровану попередньо державну науково-дослідницьку тему «Актуальні проблеми історії та історіографії України модерної доби», в рамках якої плідно працює її професорсько-викладацький та аспірантський склад. Зокрема, періодично виходить збірник «Наукові записки НаУОА: історичні науки», що включений до переліку наукових фахових видань з історичних наук та включений до міжнародних наукометричних баз *Index Copernicus*, *Slavic Humanities Index* та Наукової електронної бібліотеки. Станом на 2018 р. маємо вже 27 його випусків.

Без перебільшення можна стверджувати, що впродовж останніх десяти років (і особливо після відкриття аспірантури) кафедра історії стала певною мірою «кузнею кадрів», якими постачає й інші структурні підрозділи вишу. Її співробітники і вихованці стали засновниками, завідувачами, членами нових кафедр, деканами, зокрема, факультетів політико-інформаційного менеджменту та міжнародних відносин. Сьогодні колектив кафедри – це викладачі з докторськими та кандидатськими ступенями, вченими званнями професорів та доцентів, котрі мають різносторонні наукові зацікавлення. Серед них проблеми: Острогіани; національно-визвольних змагань та церковного життя; українсько-польські відносини; соціально-економічні, джерелознавчі та історіографічні аспекти розвитку Волині як історичного регіону; історіографія історії України; історія української діаспори. Вони є недостатньо досліджені та дискусійні, або значною мірою спотворені та фальсифіковані в недавньому минулому, мають нині гостре суспільне звучання, потребують не лише об'єктивного висвітлення, заповнення серйозних прогалів в історичній науці, але й повернення з небуття імен борців за волю України, її видатних синів і дочок, вшанування пам'яті тисяч і тисяч невинних жертв минулих трагічних подій, підтвердження державницьких традицій українського народу, його славетних звитяг на полях битв, в мирній праці, в царині науки і культури.

Викладачі кафедри історії В.П. Яремчук, В.Б. Атаманенко та А.Є Атаманенко увійшли до авторського колективу фундаментального енциклопедичного видання «Острозька академія XVI – XVII ст.», що побачило світ у 2011 р. і стало вагомим внеском у розробку проблем Острогіани та Волиніани, новим і цінним надбанням вітчизняної історичної науки, викликало значний інтерес науковців і широкої громадськості і, безперечно, служитиме благородній справі виховання студентської молоді на славних традиціях Острозької академії.

Безперечно, колектив кафедри свідомий того, що потрібно докласти ще значні зусилля, аби істотно підвищити науково-методичний рівень викладання навчальних дисциплін, поглибити дослідження Острогіани та інших актуальних проблем історичної науки, активізувати студентську наукову роботу і написання якісних монографій, навчально-методичних посібників та підручників, запровадити госпдоговірні теми, налагодити контакти з профільними кафедрами провідних університетів і наукових центрів світу, «пробитись» зі своїм науковим доробком у рейтингові зарубіжні журнали тощо.

Отже, за всі роки існування кафедри історії завдяки спільним зусиллям її викладачів, лаборантів, аспірантів, здобувачів сформувався кваліфікований, цікавий, «здоровий», творчий і перспек-

тивний колектив, основне поповнення якого – випускники академії. Відчуваючи себе живою клітиною потужного університетського організму, він бачить своє завдання у суттєвому піднесенні рівня підготовки добре вишколених кадрів у поєднанні навчальної, виховної і наукової роботи як на основі традицій славетної Острозької академії XVI – XVII ст., так і сучасних вітчизняних та світових стандартів.

Список використаних джерел та літератури

1. Архів Національного університету «Острозька академія». Ф.1 Національний університет «Острозька академія». Вчена рада. Справа 1. Протоколи і ухвали Вченої ради. Вересень 1994-1995 рр. 160 арк.
2. Архів Національного університету «Острозька академія». Ф.1. Національний університет «Острозька академія». Справа 5. Протоколи і ухвали Вченої ради. Серпень 1996-грудень 1996. 277 арк.
3. Архів Національного університету «Острозька академія». Ф.1. Національний університет «Острозька академія». Навчально-методичний відділ. Справа 10. Особовий склад. Накази по студентах 19 червня-17 жовтня 2001 р. 270 арк.
4. Атаманенко А.Є. Пам'яті Вчителя – видатного українського історика Миколи Павловича Ковальського. *Микола Павлович Ковальський. Ad gloriam ... Ad honores ... Ad memorandum.* Дніпропетровськ: ПП Ліра ЛТД, 2007. С. 106-111.
5. Атаманенко В.Б. Острозький період в науковій діяльності М.П. Ковальського. *Микола Павлович Ковальський. Ad gloriam ... Ad honores ... Ad memorandum.* Дніпропетровськ: ПП Ліра ЛТД, 2007. С.112-118.
6. Вихованець Т. Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. Острог: РВВ НаУОА, 2001. 78 с. + 4 ілюстр.
7. Ковальова І. Я мала щастя працювати разом з М.П. Ковальським. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки.* Острог, 2008. Вип. 12. С. 5-11.
8. Мицик Ю.А. Острог в роки національно-визвольної війни українського народу 1648-1657 рр. Острог, 2001. 45 с.
9. Особистий архів В.В. Трофимовича // Розповідь П. Кулаковського, записана 20 вересня 2001 р.
10. Особистий архів В.В. Трофимовича // Угода про наукову співпрацю у галузі історії між Українським інститутом національної пам'яті та національним університетом «Острозька академія» [30 вересня 2011 р.]
11. Сохань П. Українська археографія та джерелознавство: здобутки, проблеми, перспективи. *Пам'ять століть.* 2001. № 2 (28). С. 11-19.
12. Трофимович В. Відродження і поступ Острозької академії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки.* Острог, 2002. Вип. 2. С. 153-166.
13. Хроніка діяльності Інституту [української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського] 1991 – 2000. *Пам'ять століть.* 2001. № 2 (28). С. 145-157.